

PUTOVI KRISTIJANIZACIJE I UZROCI DEKRISTIJANIZACIJE U EVROPI

Kakvo je naše kršćanstvo? Je li ono i danas izazov svojim suvremenicima kao što je bilo u vrijeme svoga nastajanja? Kakvo bi kršćanstvo danas trebalo? Što očekuju naši suvremenici od njega? Je li ono postalo umorno? Umire li kršćanstvo zajedno s umiranjem kršćanske civilizacije?

Sve su to pitanja koja nas danas i te kako muče, počevši od Sv. Oca pa sve do običnog vjernika. Rasprave, članci i čitave studije su se pojavili o tom problemu zadnjih desetljeća. Problem je postao akutan kada se pojavila religiozna sociologija¹ koja je započela ispitivati kvantitet religioznosti, odnosno religiozne prakse. Istvoreneno se rađa i religiozna historiografija u Francuskoj koja će imati veliki utjecaj na proučavanje povijesti i van granica Francuske.²

Ta istraživanja se zanimaju za povijest religioznog mentaliteta, pobožnosti, a u polje istraživanja ulaze kult, ceremonije, vjernici i klerici, vjerovanja i službena nauka, stav pred životom i smrću, kao i višestruko moralno ponašanje: kršćanin u svojoj zemlji i u svome mjestu, socijalna sredina i način života, ekonomija i tehnički napredak kao i ljestvica vrednota u određenom društvu.³

Cilj je svih tih istraživanja pronaći dijalektički odnos između „propisane” i „življene” vjere i religioznosti. „Propisana” religioznost bi bila sve ono što hijerarhija i crkveni službenici propisuju, preporučuju i prenose na vjernike u različitim oblicima da to oni prihvate i u životu ostvare. „Življena” religioznost bi bila shvaćanje, prihvaćanje i ostvarivanje vrednota „propisane” religioznosti u životu vjernika. Na taj način religiozna historiografija poprima sasvim drugo naličje: to nije više povijest kršćanske elite i ideja koje su trijumfirale kroz povijest, nego i povijest anonimnih masa i običnih ljudi. Njezin glavni cilj postaje istraživanje življene vjere i vjerskog ponašanja kroz povijest, a to onda postaje istraživanje kršćanske prakse i kršćanskog morala.

1) Kristijanizacija i dekristijanizacija Evrope

U svjetlu tih istraživanja počeo se polako i rušiti mit o srednjovjekovnom kršćanstvu kao o savršenom njegovom izražaju. U čitavom razdoblju srednjeg vijeka, kada su sve države i svi knezovi službeno bili kršćanski (*cuius regio, huius*

1. Usp. G. LE BRAS, *Études de sociologie*, vol. 1-2, Paris 1955-1956.

2. Usp. M. CEDRONIO-F. DIAZ-C. RUSSO, *Storiografia francese di ieri e di oggi*, Napoli 1977; T. STOIANOVICH, *La scuola storica francese. Il paradigma delle „Annales”*, Milano 1978.

3. Usp. J. DELUMEAU, *Dechristianisation ou nouveau model de Christianisme?*, u *Archives de Sciences Sociales des Religions*, 40 (1975) 3-20. Riječ je zapravo o inauguralnom predavanju na „Collège de France”, 13. II. 1975.

religio), crkvena hijerarhija je više snage bacala na to da pomoću vlasti i društvene kontrole ostvari, i to često puta i silom, izvanjsku religioznu praksu. Crkva je, čini se, manje nastojala da izazove slobodno i svjesno prihvaćanje evanđelja. Osim toga, i sve oporbe koje su se pojavljivale u krilu Crkve, pa bile one i teološke, bile su nemilosrdno silom uništavane. No, na bazi „življenog“ kršćanstva, a to potvrđuju različiti izvori, jasno se vidi da je puk bio često bez prave i dublje vjere i bez osobnog sudjelovanja u obredima. Dokaz tomu je i činjenica što su se poslije sloma kršćanskih režima kroz građanske revolucije, pojavio religiozni indiferentizam, odbacivanje vjere i borba protiv Crkve.⁴

Stoga se i početak dekristijanizacije ne može uzeti jednostavno *Fancuska revolucija* ili 19. stoljeće kao takvo, nego njezine uzroke treba tražiti još i ranije u povijesti.⁵ Za proces dekristijanizacije nije kriva samo ni masonerija koja stvara odnarođenu inteligenciju.⁶

Raspadanje kršćanstva ili dekristijanizaciju treba zapravo tražiti i procjenjivati u odnosu na uspjeh *kristijanizacije*, ostvarene i izvršene u Evropi, već tamo od 7. pa sve do 20. stoljeća, da bismo onda mogli znati kakvo je bilo naše kršćanstvo i gdje leže uzroci današnje krize.⁷

No, o kristijanizaciji se malo i govori i piše, i taj pojam nemoguće je naći u bilo kojem rječniku ili enciklopediji, dok se istovremeno veoma puno piše i govori o dekristijanizaciji ili raskršćanjenju. Što bi onda bila kristijanizacija? To bi bilo sveukupno nastojanje Crkve da ostvari i nametne evanđeoski duh i evanđeoske i općeljudske vrednote čovjeku i prenese ih na kulturu i društvo. Ili, drugim riječima, nastojanje da ljudi u svom životu, radu i djelovanju postanu istinski kršćani te da to i navani izraze. I tek u tome svjetlu, tj. o uspjehu kristijanizacije na ljude i narode možemo shvatiti prave uzroke dekristijanizacije, koja se onda predstavlja zapravo kao neuspjeh ili slabo prihvaćanje kristijanizacije, odnosno kršćanskog života.

A kada malo izbližega pogledamo to „življeno“ kršćanstvo kroz stoljeća, osobito ono pučkih masa, onda nas sve do modernih vremena, vjersko neznanje upravo zastrašuje. Svi studiji koji su na tu temu bili napravljeni u čitavoj Evropi slažu se u jednoj tvrdnji: vjersko je neznanje kršćana bilo ogromno.⁸

4. Usp. AA. VV, *Storia vissuta del popolo cristiano*, Torino 1985; J. DELUMEAU, *Cristianità e cristianizzazione*, Casale Monferrato 1983 (original na franc. *Un chemin d'histoire. Christianité et christianisation*, Fayard 1981).
5. Usp. G. Le BRAS, *Dechristianisation: mot fallacieux*, u *Social Compass*, 10 (1963) 445-452; M. VOVELLE, *Piété baroque et dechristianisation en Provence au XVIIIe siècle*, Paris 1973.
6. Usp. Akti splitske sinode 1986-1987. „Hrvatski Katolički pokret“ ili „Katolička akcija“, str. 1.
7. Usp. J. DELUMEAU, *Il cristianesimo sta per morire?*, Torino 1979 (original na franc. *Le christianisme va-t-il mourir?*, Paris 1977.).
8. Usp. J. TOUSSAERT, *Le sentiment religieux en Flandre à la fin du Moyen Age*, Paris 1963; J. DELUMEAU, *Cristianità e cristianizzazione*, str. 135-161; G. DE ROSA, *Religione e società nel Mezzogiorno*, Bari 1976; Isti, *Vescovi, popolo e magia nel Sud*, (ed. 2^a riveduta) Napoli 1983.

Za takvo stanje vjere najodgovorniji je bio svakako kler, kako onaj viši tako i onaj niži, odnosno župski, prije *Tridentinske obnove*. Kroz dugi period mnogi župnici uopće i nisu stanovali u svojim župama, nego su uzimali zamjenike, često puta nedovoljno pripremljene, a i slabo plaćene. Ovisno o zemljama i biskupijama to se događalo razmjerno veoma puno, između 30 i 60% slučajeva.⁹ Osim toga, taj niži, župski kler bio je veoma siromašan i više nego slabo pripremljen za vršenje svećeničke službe. Pripremajući se za svećeništvo kod samih župnika, najredovitije stričeva, ujaka ili kod vlastitih očeva, bez pravih i fiksnih školskih programa, taj kler je ostajao neuk kroz čitavi život.¹⁰ Takvo svećenstvo dijelilo je slabo ili nikako sv. sakramente i za svaku vjersku uslugu tražilo je plaću; rijetko je propovijedalo, a kad je to činilo, propovijed se svodila na puko moraliziranje.¹¹ Uz to su mnogi živjeli u konkubinatu, što je stvaralo silne probleme, i to ne samo sablazni nego i one ekonomske naravi.¹² Takav kler bio je gotovo sasvim jednak po vladanju i ponašanju ostalim vjernicima: nosio je oružje, često se odavao piću, igri, trgovini. Najgore je bilo to što su župnici olako zanemarivali svećeničku dužnost, bili samovoljni, nasilni, pa i fizički se obračunavali s vlastitim župljanima.¹³ Poznato je i to da je sv. Vinko Paulski i osnovao svoju kongregaciju lazarista upravo poslije negoli je u Folleville-u 1617. otkrio da tamošnji župnik nije znao čak ni formulu odrješenja.¹⁴

Ni u našim krajevima kulturno, moralno i ekonomsko stanje klera nije bilo ništa bolje. Još 1736. godine splitski nadbiskup A. Kačić se tuži u svojoj relaciji „ad limina” da njegovo svećenstvo u ruci drži malo knjigu, a puno više motiku i plug.¹⁵ To žalosno stanje klera, počevši od kulturnog, moralnog i ekonomskog u našim krajevima potvrđuju nam i spisi splitske sinode iz 1688. godine.¹⁶

Ni redovnici, osobito bosanski „ujaci”, nisu baš pokazivali visoku kulturnu i moralnu naobrazbu i život. I oni hodaju naoružani, oblače se po narodnu, odaju se igri. Stoga provincijska uprava od 1696. do 1728. god. nastoji iskorijeniti neredu i zastranjenja u redovničkoj disciplini otvarajući čak i vlastite zatvore po samostanima o kruhu i vodi u koje je smještala neposlušne fratre i one koji su davali javnu sablazan.¹⁷ Još u drugoj polovici 18. stoljeća, kada se i kod nas dobra-

9. Usp. I. DELUMEAU, *Il Cattolicesimo dal XVI al XVIII secolo*, Milano 1983, str. 201-203 (original na franc. *Le Catholicisme entre Luther et Voltaire*, Paris 1971, 19792).
10. Usp. CH. M. LA RONCIERE, *Le comunità cristiane e i loro parroci*, u AA. VV, *Storia vissuta del popolo cristiano*, str. 367-401.
11. Usp. J. TOUSSAERT, n. dj, str. 60-81.
12. Usp. J. DELUMEAU, *Il Cattolicesimo*, str. 201-203.
13. Usp. CH. M. RONCIERE, *ondje*, str. 386-388.
14. Usp. A. DODIN, *Saint Vincent de Paul*, Paris 1960, str. 22.
15. ASVat, S. Congr. Concilii. *Relatio 1736— Spalatensis: „Pauci sunt qui librum manibus tenent, plures vero qui Ligonem, et Aratrum”*.
16. Usp. *Constitutiones Synodi Dioecesanæ Spalatensis editæ ab Illustrissimo ac Reverendissimo D.D. Stephano Cosmo Archiepiscopo Spalatensi . . . 1688, Patavii 1690 (Split 1775 2. izd) str. 69-74.*
17. Usp. J. SOLDI, „Bosanski Franjevci” u povijesnoj prekretnici Dalmacije pri kraju XVII. i u prvj polovici XVIII. stoljeća, u Kačić, 15 (1983) str. 25-29. •

no osjećaju plodovi tridentinske obnove preko sistematskog školovanja u sjemeništima,¹⁸ kler splitske nadbiskupije, bilo to glagoljaški ili franjevački, još uvijek je bio na niskoj kulturnoj razini, kako izvještava u relaciji „ad limina” nadbiskup N. Dinaričić 1761. godine.¹⁹

Takav kler znači da nije mogao religiozno poučiti vjernike i narodu preneti radosnu kršćansku poruku jer je ni sam nije dovoljno znao. S druge strane, kršćanske mase bijahu i same veoma nekulturne i nepismene, te se s njima nije mogla upotrijebiti pisana riječ, što je otežavalo vjersku pouku i onda kada se pojavio učeniji i kvalitetniji kler tamo negdje u 18. stoljeću.

Za takvo stanje nižeg klera i vjere općenito svakako je bio najodgovorniji viši kler. Vrijeme je to kada biskupi gotovo i ne prebivaju u vlastitim biskupijama ili s njima loše ili nikako upravljaju. Mnogi biskupi bijahu više svjetovni ljudi, u službi države ili svojih plemićkih obitelji. Svoj kler su slabo ili nikako poznavali; a za njegov život i probleme slabo marili. No, kao najveći prigovor treba im uputiti to što nisu imali pastoralnog sluha i žara i što nisu pokazivali interesa za stanje duša u svojim biskupijama.²⁰

Ta pastoralna nebriga uvjetovala je i loš raspored svećenstva unutar biskupija. Tako je u krčkoj biskupiji 1579. god. bilo 99 svećenika na 7 župa; u splitskoj 28 za pet župa, a u šibenskoj 33 svećenika za 11 župa.²¹

Uzroke žalosnog stanja kršćanstva treba tražiti i u prebrzoj i lošoj početnoj kristijanizaciji gotovo svih evropskih naroda. I previše nam je dobro poznato da su mnogi narodi postali kršćanski upravo preko noći, tj. s obraćenjem na kršćanstvo njihovih kraljeva, vojskovođa ili ostalih moćnika. I po načelu *cuius regio, huius religio* svi njihovi podložnici su morali prihvatiti njihovu vjeru. K tome, poslije obraćenja, barbarski kraljevi su redovito uzimali biskupe za svoje prve pomoćnike i savjetnike, a biskupi su pak i širili kršćanstvo uz pomoć njihove političke i vojne moći. I svaki novoosvojeni kraj morao je postati kršćanski, i to ne samo zbog religioznih nego i zbog političkih motiva. Ta o nekom pripojenju zemlje bez prihvaćanja kršćanstva, dakle religije osvajača, nije moglo nikako biti govora. U tom pogledu najbolji primjer su merovinški kraljevi, posebno Karlo

18. Usp. CONCILIUM TRIDENTINUM, Decretum de reformatione, sess. XXII, cap. 1, u J. ALBERIGO-P. PERIKLE-J. C. LEONARDI, Conciliorum Oecumenicorum Decreta, Freiburg 1962 (dalje COD) str. 713-714.

19. ASVat, Relatio 1761: „Et quamvis semel et iterum approbati, quia comperi plerosque, qui per plures annos animarum regimen exercebant minus habentes, non quia in primarum institutione idonei repersi non fuerint, sed quia progressu temporis ignavia et otio torpentes, in Sacrorum Librorum lectione desides, ea quae didicerunt, obliti sunt, iterum examen pro eorum idoneitate relegenda subire cogo (. . .). Hic labor necessarius tamen videtur, praecipue pro Parochis Regularibus, et pro Illyricis, qui studio parum vacare dignoscuntur”.

20. Usp. J. DELUMEAU, Il Cattolicesimo, str. 205-206.

21. Usp. I. VITEZIĆ, La prima visita apostolica post-tridentina in Dalmazia nell'anno 1579, Roma 1957, str. 19.

Veliki, koji silom nameće kršćanstvo osvojenim narodima i drži se načela: *podloženi narodi su samo na kršćanstvo obraćeni narodi*. On u svom kraljevstvu propisuje i crkvenu disciplinu i religioznu praksu.²²

Crkveni ljudi prihvaćaju takvo stanje, te su svjesni da bez kraljeve pomoći kršćanstvo nema nikakvog izgleda da se proširi. Karakterističan je u tome stav sv. Bonifacija: „Bez zaštite franačkog princa ne mogu upravljati vjernicima Crkve, niti obraniti svećenike i klerike, redovnike i redovnice. Bez njegovih zapovijedi i straha što ih izazivaju, ne mogu čak niti zabraniti poganske obrede i idolatrijsku praksu”.²³

Iz toga proizlazi da je ta kristijanizacija bila manje slobodno odlučivanje i prihvaćanje kršćanske vjere, a više je bila namećanje kršćanstva, i to često puta kao religije osvajača. To nikako ne znači da želimo zanemariti silni evangelizatorski trud i napor brojnih svetih biskupa i redovnika iz toga vremena koji su nastojali kod masa produbiti i učvrstiti kršćansku vjeru.²⁴

No, iako je poganstvo bilo službeno ukinuto u svim evropskim zemljama, ono je stoljećima i dalje živjelo u čitavoj Evropi, osobito među ruralnim stanovništvom koje je teško shvaćalo apstraktne istine kršćanske vjere te u nju unosilo svoja prethodna poganska vjerovanja, tako da se slobodno može govoriti o nekakvom polukršćanstvu ili polupoganstvu.²⁵

Biskupi i crkveni ljudi dobro su znali da njihovi tadašnji kršćani sjedinjuju kršćanstvo i razne obrede i vjerovanja otprije,²⁶ ali su mislili da je važno kristijanizirati poganstvo, a onda će se u drugoj fazi, malo-pomalo, odijeliti žito od kukolja, te će kršćanstvo kao prava religija nadjačati sve ostatke poganštine. U tom smislu je i zanimljiv dvostruki jezik Crkve kroz stoljeća: jedan je upravljen kršćanskoj eliti, onima koji žive u gradovima te su kristijanizirani, a drugi je upravljen širokim nekulturnim i slabo poučenim pučkim masama, i to je uvijek jezik nekog kompromisa. To pokazuje i jedna uputa Grgura Velikoga: „Sveta Crkva popravlja s ljubavlju, tolerira s nježnošću, dopušta i podnosi s razumijevanjem”.²⁷

Ta nadanja i predviđanja se nisu u potpunosti ostvarila, iako se mora reći da se na Zapadu religiozni život produbljuje i postaje osobniji kod kršćanske elite. Pod utjecajem *devotio moderna-e* i novim zamahom prosjačkih redova (osobito franjevci i dominikanci) po gradovima se budi religiozni osjećaj i interes za osobnijim kršćanskim životom. Jasno svjedočanstvo tome su stvaranje raznih pučkih pobožnosti (križni put, pasionske igre, procesije, osobito za Tijelovo) kao

22. Usp. P. RICÉ, *La pastorale popolare in Occidente*, u *Storia vissuta del popolo cristiano*, str. 220-221.

23. SV. BONIFACIJE, Ep. 55, uzeto u P. RICÉ, *ondje*, str. 220.

24. Usp. Isto, str. 222-224.

25. Usp. Isto, str. 224-227.

26. Usp. Isto, str. 224.

27. G. VELIKI, Ep. I, u Isto, str. 244: „*Sancta Ecclesia quaedam per favorem corrigit, quaedam per mansuetudinem tolerat, quaedam per considerationem dissimulat atque portat*”.

i čudesni i neshvatljivi uspjeh propovjednika (sv. Ante Padovanski i sv. Bernardin Sijenski). Sve to jasno dokazuje napor i želju Crkve za evangelizacijom s jedne strane, a religioznu žeđu puka, s druge strane.²⁸

Ipak široki slojevi ruralnog stanovništva ostali su stalno na rubu kršćanstva i crkvenog djelovanja. Razlozi za to mogu biti mnogi i različiti. Na prvo mjesto treba staviti dezorganizaciju Crkve i papinstva, te razne zarazne bolesti, česte i uništavajuće ratove, prodor Turaka na evropsko tlo kao i slabe putove i komunikacije. A jedan od najvažnijih uzroka mislim da je bio i sami *duh viteštva* koji je zavladao Evropom i uvukao se i u crkvene strukture. Lik srednjovjekovnog viteza plod je više svega drugoga negoli kršćanstva, i najmanje odgovara kršćanskom duhu. Viteštvo samo u sebi, u svojoj ideologiji znači klasnu podjelu na privilegirane (vitezovi) i obične pučke mase. Vitezovi imaju dva, za srednji vijek, ogromna privilegija: jahati na konju i nositi oružje. Etika viteštva je ratnička, a glavne kreposti su im tzv. stožerne kreposti koje su plod antičke filozofije a ne kršćanstva.²⁹ Viteštvo posjeduje i ogromni osjećaj časti i ponosa, kao i vjernosti kralju ili vojskovođi. S druge strane, pučke su mase morale živjeti u podložnosti, jednostavnosti, strpljivosti, poslušnosti i radišnosti.³⁰

Premda je Crkva mnogo učinila da kristijanizira i kršćanskim duhom oplemeni ratnički viteški duh, a umnogome i uspjela,³¹ ipak su mnogi crkveni dostojanstvenici bili viteškog roda i kao takvi teško su mogli imati samilosti, pastoralnog osjećaja i potreba običnog puka. A. Exeler izvrsno opaža: „Tako biskup, koji je istovremeno bio i knez Sv. rimskog carstva njemačkog naroda, kao svećenik je propovijedao ljubav prema bližnjemu i mir, a kao veleposjednik i prebendar vodio je ratove zbog svojih materijalnih ciljeva. Kao svećenik častio je Krista koji je dopustio da bude pribijen na križ bez otpora, ali kao vitez bi s užasom odbacio ideju da ga uzme za uzor svog ponašanja”.³²

Potpuna kristijanizacija viteštva nije uspjela, jer su mnoge stvari iz njihova etičkog kodeksa bile teško spojive sa zahtjevima kršćanstva. U tom kodeksu na prvom mjestu bila je čast i ponos nasuprot kršćanskoj kreposti poniznosti. Povreda časti je neminovno tražila osvetu, a kršćanstvo je tražilo praštanje i milosrđe. Taj razlog, jednako kao i činjenica da su glavni dostojanstvenici i predstavnici Crkve bili najuži suradnici moćnika i bogataša, često puta njima bijahu i jednaki, otupio je kršćanski zanos i želju za naviještanjem i produbljivanjem autohtonog kršćanstva.

Taj viteški mentalitet stvorio je i isti odnos visokog, plemićkog klera, prema nižem, župskom kleru, koji i zbog toga ostaje zapušten, slabo formiran i poučen. Ta niža vrsta klera nije imala sigurne ekonomske podloge te je bila prisiljena raditi

28. Usp. J. DELUMEAU, *Il Cattolicesimo*, str. 208.

29. U Bibliji se nalaze nabrojene samo u Mudr. 8,7, a i tu je očiti utjecaj grčke filozofije.

30. Usp. A. EXELER, *Valori di ieri e di oggi*, Roma 1986, str. 65-66 (original na njem.: *Jungen Menschen leben helfen. Die alten und die neuen Werte*, Freiburg/B 1984).

31. Usp. C. ERDMANN, *Die Entstehung des Kreuzungsgedankens*, Darmstadt 1965.

32. A. EXELER, n. dj., str. 68.

kao i svi drugi. Pače, tom kleru je bilo dopušteno da rade kao vrtlari, ribari, pastiri, zemljoradnici, pisari, knjižničari, krojači, trgovci, odvjetnici, pa čak gostioničari i mesari.³³ A kako već rekosmo, čitava drama Crkve treba se tražiti upravo u nespremnom, neodgovornom i za pastoral gluhom kleru, kako visokom, tako i nižem.

I istraživanja o općem mentalitetu pučkih masa, osobito ruralnih, a njih je tada u Evropi bilo daleko najviše,³⁴ otkrivaju ne samo ogromno nepoznavanje kršćanskih istina nego i razne oblike poganstva obučenog u kršćansko ruho. Razne studije o praznovjerju u Evropi u razdoblju 16, 17, 18. stoljeća govore o gotovo nevjerojatnim stvarima. Nastupaju pomiješane, idu rame uz rame i međusobno se prožimlju poganska religija, kršćanstvo i magija.³⁵ Silna literatura o evropskoj prošlosti i folkloru³⁶ vodi k istom zaključku: svaki osrednji i niži Evropljanin bio je zadojen nekakvim animističkim mentalitetom, praznovjerjem, magijom i magičnim ponašanjem. Istovremeno se i kršćanstvo folkloriziralo, što najbolje pokazuje blagdan sv. Ivana Krstitelja po čitavoj Evropi, a kod nas i Božić i njegovi obredi. U kršćanstvo su se uvukli i neki magični brojevi, tj. neparni, oni kojima se već u gotovo svim religijama pripisivala posebna *sveta* moć. Čak je i kršćanska liturgija i teologija preuzela nešto od toga: tri bogoslovne kreposti, tri zaziva u Kyrie; sedam darova Duha Svetoga, sedam sv. sakramenata, sedam smrtnih grijeha, sedam djela milosrđa tjelesnih i duhovnih. A da i ne govorimo o pseudoreligioznoj upotrebi tih magičnih brojeva i raznih magičnih formula kod vračara, kod nas nazvanih *bahori i bahorice*.³⁷ Po izvještajima suvremenika, kod nas u Dalmaciji još u 18. stoljeću bijaše nevjerojatnih praznovjerja, magičnih obreda, zapisa i vračara,³⁸ a to nam isto potvrđuju i crkveni izvori.³⁹

Dakle, u evropskom življenom kršćanstvu srednjega vijeka vladalo je silno vjersko neznanje, i religija je bila izmiješana s raznim pretkršćanskim obredima, praznovjerjem i magijom. Živjelo se u polupoganstvu. Za ondašnjeg kršćanina, nekog i ugroženog, sve je bilo prožeto misterijem i svetošću.

33. Usp. J. DELUMEAU, *Il Cattolicesimo*, str. 206.

34. Usp. Isto, str. 209. Cijelo društvo je bilo podijeljeno na one koji se bore, one koji se mole i one koji rade.

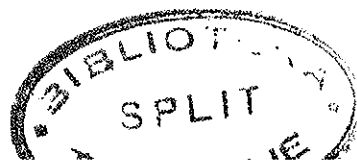
35. Usp. J. TOUSSAERT, n. dj., str. 364-365; J. DELUMEAU, *Il Cattolicesimo*, str. 209-218.

36. G. LE BRAS, *L'Eglise et le village*, Paris 1972; A. VAN GENNEP, *Manuel de folklore français contemporain*, Paris 1943-1958, vol. 1-12; C. GINZBURG, *I Benandanti*, Torino 1966; E. DELCAMBRE, *Le concept de sorcellerie dans le duché de Lorraine Nancy* 1948; G. DE ROSA, *Vescovi, popolo e magia nel Sud*, Napoli 1971; AA. VV., *Storia vissuta del popolo cristiano*, Torino 1985. – Kod nas se o tome mogu naći razni prilozi u JAZU, Zbornik za narodni život i običaje, 1-49, kao i u časopisu Narodna umjetnost.

37. Usp. J. DELUMEAU, *Il Cattolicesimo*, str. 214-222.

38. Usp. A. FORTIS, *Viaggio in Dalmazia*, Venezia 1774; I. LOVRICH, *Osservazioni sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll'aggiunta della vita di Socivicza*, Venezia 1776; T. CIULICH, *Miglioramento dell' Agricoltura e Pastorizia della Dalmazia*, MDCCXXXIX u BNM-Venezia, Ms. It. VI 290 (= 6148).

39. Usp. *Constitutiones Synodi* . . . 1688, str. 7; J. FILIPOVIĆ, *Pripovidagne nauka karstianskoga*, vol. II, Venezia 1759, str. 193-197; 220-221.

2) Tridentinska obnova – druga kristijanizacija

Poslije Luther-ovog stresa Crkva je ponovno našla snage za reakcijom. To jasno svjedoči tridentinski sabor koji, u biti, znači volju i želju za novom kristijanizacijom širokih ruralnih masa. Tridentinski sabor naviješta rat *religiji zemlje* i zauzima jasan stav prema praznovjerju, vjerskom neznanju i svim magičnim šiframa u kultu. Saborski oci žele borbu protiv poganštine, koja se najviše očitovala prigodom svetačkih blagdana; oni žele sve prisiliti na opsluživanje nedjelja i vjerskih blagdana; žele provesti sistematsko vjersko poučavanje djece i odraslih; žele kristijanizirati sve pučke pjesme i popijevke te stoga i traže kontrolu Crkve nad svagdašnjim životom. Taj sveukupni i paralelni program *tridentinskog* sabora istovremeno označuje i novu inkulturizaciju kršćanstva.

U pozadini toga programa stoji jasna svijest saborskih ostaca da se to neće moći izvesti bez velike obnove klera, tj. biskupstva i svećenstva. To proizlazi iz ekleziologije i teologije nazvane *salus animarum* koja je trijumfirala na saboru. Prema toj ekleziologiji prvi cilj Crkve jest spasenje duša, a to ljudima omogućuje i daje Crkva koju je ustanovio Gospodin i koja čuva i naviješta polog evanđelja i spasava duše vjernika po svom ministerijalnom djelovanju, osobito po sakramentima. Po toj ekleziologiji *duše vjernika* (*fideles*) koje treba spasiti tvore *puk* (*populus*). Stoga je narod kao neki neodređeni subjekt prema kojemu moraju biti usmjerene sve akcije i brige *biskupa* (*episcopus*), *župnika* (*parochus*) i *propovjednika* (*conciniator*), kao trojice posebno pozvanih i odgovornih ljudi za formiranje i izgradnju vjere i života puka. Puk, dakle, postoji, on je *stado*, tj. nekakva nepokretna i neoformljena masa, te je stoga i dužnost biskupa, župnika i propovjednika da ga oformi u vjeri, i to preko dvije osnovne stvari: preko sakramenata, tj. sakramentalnog života i preko djela ljubavi, pobožnosti i milosrđa.

Da bi prema svome stadu vjernika mogao izvršiti svoju pastirsku dužnost i odgovoriti na duhovne potrebe puka, nužnih za spasenje, biskup ga prije svega mora dobro *upoznati*, *čuvati* i svakodnevno *pasti* svojom riječju i dobrim primjerom. Osim toga mora za puk svakodnevno *moliti* i *prikazivati* svetu žrtvu. A sve što vrijedi za biskupa, kao glavnog pastira, vrijedi i za župnike i propovjednike koji s biskupom dijele dužnost i brigu oko spasenja duša.

Tridentinski sabor stoga i donosi nekoliko spasonosnih odredaba za biskupe: moraju rezidirati u vlastitoj biskupiji; moraju prisustvovati svake treće godine provincijskoj sinodi; moraju svake godine održati dijecezansku sinodu; moraju kroz tri godine pohoditi sve župe svoje biskupije; moraju propovijedati osobno i moraju osigurati propovijedanje po svim župama.⁴⁰

Sve su te odredbe bile od veoma velikog značenja za obnovu klera i vjerskog života, ali se opet čini da je jedna bila od posebnog, gotovo presudnog, značaja: ona o pastirskom pohodu svih župa. Cilj tih pohoda je bio da biskup

40. CON. TRID, Decretum de residentia episcoporum et aliorum inferiorum, sess. VI; Decretum de reformatione, sess. XXIV, u COD, str. 657-659; 735-749.

promiče zdravi saborski nauk i odredbe, da iskorjenjuje hereze i praznovjerja, da osnažuje ispravan moralni i kršćanski život, da popravlja razna zastranjenja i sablazni; da pozova puk na pobožan i vjerom prožet život.⁴¹ Za vrijeme tih pohoda biskup je mogao upoznati svoje svećenstvo, osvjedočiti se o njihovom kulturnom, moralnom i materijalnom stanju, te je mogao i intervenirati i popravljati svoj kler.

Tridentinski sabor je programirao i obnovu župskog klera. Naglasivši da je svećeniku prva i sveta dužnost briga za spasenje duša što se ostvaruje propovijedanjem Božje riječi i posvećivanjem po ispravnom dijeljenju sakramenata, sabor je uočio pravi problem. Da bi se moglo dobiti svećenstvo koje će surađivati s biskupom i koje će se u potpunosti posvetiti dušama i živjeti neporočnim životom, te davati dobar primjer izbjegavajući sve nedoličnosti u ponašanju i stavovima,⁴² Tridentinski sabor donosi odluku o otvaranju sjemeništa u biskupijama u kojima se treba sistematski, teološki, kulturno i moralno pripremati buduće svećenstvo.⁴³ Sa zahtjevom da se izbjegavaju sve nedoličnosti u oblačenju, u ponašanju, u djelovanju, u riječima i u čitavom životnom stavu, sabor je zacrtao opći fizičko-moralni lik svećenika za buduća stoljeća, lik koji još uvijek traje u Katoličkoj crkvi.⁴⁴

Tako obnovljen kler, shvaćen kao „oculi, et manus episcopi”, preko kojega biskup spoznaje potrebe svoga stada i vrši svoju pastirsku službu, trebao je izvesti novu i korjenitu kristijanizaciju evropskih pučkih masa. Bio je prisiljen na rezidenciju po župama, na propovijedanje i tumačenje evanđelja i osnovnih istina vjere, na sistematsku katehizaciju djece i odraslih⁴⁵ a uz to je morao veoma dobro upoznati svoju župu i župljane. Župnikov rad i prisutnost morali su se protezati i osjećati na raznim područjima svagdanjeg života. Ne samo da je župnik morao voditi brigu o kultu i vjeri, biti u župi savjetnik, duhovni liječnik i egzorcist nego je morao biti i nadziratelj općeg života i običaja svojih župljana. Na njega je spadalo da kori i, ako ustreba, kažnjava pijance, psovače, igrače i ostale javne grešnike. Trebao je kontrolirati i „seksualne pulsacije”, posebno mladih. Jednom riječju, morao je bdjeti nad svim i nad svima i prisiljavati sve župljane da redovito dolaze na liturgijske obrede i vrše crkvene zakone i propise, a svako narušavanje moralnog života, posebno praznovjerje, trebao je nemilosrdno iskorjenjivati, pa i uz pomoć postojeće vlasti.

41. Usp. CON. TRID, *Cecretum de reformatione*, sess. XXIV, cap. 3, u COD, str. 737-738.

42. Usp. CON. TRID, *Cecretum de reformatione*, sess. XXII, cap. 1 u COD, str. 713-714.

43. Usp. Isto, *Decreta super reformatione*, sess. XXIII, cap. 18, u COD, str. 726.

44. Tridentinski sabor je odredio dob za primanje raznih redova i uspostavio određeni program za formaciju kao „conditio sine qua non” za primanje sv. redova; usp. *Decreta super reformatione*, cap. 5-12.

45. Usp. CON. TRID, *Decretum secundum: super lectione et praedicatione*, sess. V, can. 9-11, u COD, 645; papa Pavao IV. je izdao 1566. po nalogu sabora i *Catechismus ex decreto concilii Tridentini ad parochos*, bolje poznat kao *Catechismus Romanus*.

3) Dva osnovna puta tridentinske kristijanizacije

Na obnovljeni i dobro pripremljeni kler trebalo je ipak čekati dugo godina jer mnoge biskupije iz raznih razloga nisu mogle odmah otvoriti sjemeništa, te je još dugo niži kler ostajao u svojim manama. To je i jedan od razloga zašto sv. Vinko Paulski osniva red lazarista (1625.-1632.) i započinje svoje *misionarsko pučko djelovanje*, a započinje i obnovu klera preko duhovnih vježbi i tjednih sastanaka.⁴⁶

Neposredno poslije Tridentinskog sabora nastupa vrijeme silnog misionarskog rada s masama u obliku *pučkih misija*, tj. propovijedanje i poučavanje katekizma ruralnim masama. U tome su veoma aktivni mnogi redovi: isusovci, kapucini, oratorijanci, opservanti. Katolički pučki misionari daju se sa svim žarom na evangelizaciju narodnih masa. Iz tog razdoblja poznata su velika imena: Schacht i Jeningen u Njemačkoj, dva Segnerija u Italiji, G. Lopez i T. Gonzales u Španjolskoj, sv. Ivan Eudes i sv. Vinko Paulski u Francuskoj. Njihov rad je usmjeren na široke pučke mase, a nastup dobro organiziran i pripremljen. Raspored im je prilagođen ritmu seljačkog života i rada. Prva pouka je uvijek bivala rano ujutro prije početka radova, a zadnja tzv. velika pouka (za odrasle) navečer, tj. po završetku poslova.⁴⁷

U Italiji i kod nas taj se pučki misionarski rad nastavlja i kroz 18. stoljeće. Iz tog vremena glavna figura je sv. Leonardo iz Porto Mauricija (+ 1751.) propagator pobožnosti križnog puta koji je za vrijeme svojih misija podigao čak 572 križna puta po različitim crkvama, a uspjelo mu je to i u rimskom Koloseju 1750.⁴⁸ Iz tog vremena je i sv. Alfonz Liguori (+ 1787.), veliki moralist i osnivač redemptorista.⁴⁹

U našim se krajevima u tome razdoblju isticao isusovac Lovro Camelli koji je prokrstario svim dalmatinskim biskupijama⁵⁰ i često držao i duhovne vježbe, osobito glagoljaškom svećenstvu.⁵¹

Kad je riječ o našim krajevima, onda nikako ne smijemo zaboraviti fra J. Filipovića (1689.-1765.), franjevca koji je prokrstario Bosnom i Dalmacijom i pisca katehetsko-propovjedničkog priručnika na hrvatskom jeziku (*Pripovidagne nauka karstjanskoga*, Venezia 1750, 1759, 1765), koji može stati uz bok svim evropskim priručnicima toga vremena. I nije daleko od istine tvrdnja da je fra Jeronim bio jedan od najvećih i najplodnijih propovjednika što ih je hrvatski na-

46. Usp. BIBLIOTECA SANCTORUM, vol. XII, str. 1159-1161.

47. Usp. J. DELUMEAU, *Il Cattolicesimo*, str. 240-242.

48. Usp. G. GUASTI, *Vita di san Leonardo da Porto Maurizio*, Milano 1951.

49. Usp. P. CHARTON, *Saint Alfonse de Liguori*, Paris 1947.

50. Usp. M. VANINO, Lovro Camelli i njegova povijest pučkih misija u mletačkoj Dalmaciji 1703-1762, u *Vrela i prinosi*, 12 (1941).

51. ASVat, *Relatio 1761: „... ad Seminarium Illyricum prope oppidum Almissi omnes Parochos, Capellanos, Confessarios, ac simplices sacerdotes accedere jussi, ibique per quindecim dies dicto spirituali operi assidue sub directione Reverendi patris Laurentii Camelli, Societatis Jesu”*.

rod ikada imao.⁵² Taj učeni i zbog toga veoma cijenjeni fratar, nazvan od svojih suvremenika čak drugim sv. Jeronimom,⁵³ svoje propovijedi je napisao na zalogovor splitskog nadbiskupa P. Bizze, čiji je i službeni teolog bio, kako bi se i glagoljaši imali iz čega pripremati za svoje propovijedi i kako bi glagoljaški studenti iz čega imali studirati u novootvorenom glagoljaškom sjemeništu u Priku kod Omiša (1750.).⁵⁴

Uz pučke misije, redovito propovijedanje i poučavanje osnovnih vjerskih istina i vjerskih dužnosti, Tridentinski sabor je posebno naglasio važnost i ulogu sakramenata za djelotvorni život vjernika, i to kako na teološkom tako i na pastoralnom planu. Nauk tog sabora ovisi o njegovoj poziciji prema *opravdanju* (*iustificatio*) koju sabor ne smatra samo kao otpuštenje grijeha, nego i kao posvećenje i obnovu unutrašnjeg čovjeka koji po svjesnom primanju milosti i darova postaje od nepravednika pravednik i preko ufanja baštinik vječnog života.⁵⁵

Upravo zbog toga sabor inzistira na snazi i moći sakramenata. Budući da Bog nikoga nije predodredio na spasenje ili na propast od samog rođenja, nego svaki čovjek ima mogućnost spasenja ili propasti već prema tome kako upotrebljava Božju milost,⁵⁶ sakramenti, shvaćeni kao kanali milosti, postaju bitni elementi plodnoga kršćanskog života i spasenja.⁵⁷

Sakramenti su shvaćeni kao čini samoga Boga koje vrši Crkva i preko kojih Bog dijeli svoje milosti čovjeku te ga tako posvećuje.⁵⁸ I tadašnja teologija ih definira kao vidljive i efikasne znakove nevidljive milosti za one koji ih primaju i nemaju zapreku za njihovo djelovanje. Bog ih je upravo kao takve želio i kao takve ih dao i odredio za spasenje čovjeka putnika.⁵⁹

Budući da su sakramenti izvori Božje milosti i od tolikog značenja za život vjernika, to se onda moraju obavljati po točno ustaljenim propisima Crkve i vjericima se dijeliti bez ikakve materijalne nadoknade.⁶⁰

52. Usp. K. KOSOR, Prilozi o trojici franjevačkih pisaca iz Južne Hrvatske, u Kačić, 10 (1978) 255-266; K. JURIŠIĆ, O. fra Jeronim Filipović, u Sinjska Spomenica, Sinj 1965, 258-159.

53. AFSV, Rukopisi, br. 7. Riječ je o pismu fra G. Vinjalića od 22. X. 1776. sinjskom gvardijanu o optužbama I. Lovrića. On piše na f. 15: „I Padri Gesuiti dissero che la Dalmazia ha prodotto un altro San Girolamo Dottor Massimo”, kada je u Budimu imao jubilaciju.

54. Usp. ASVat, Relatio 1754: „Materiam concinandi rogavi Patrem Hyeronimum de Rama, qui apud me munere Theologi fungitur, ut conciones ordine dierum festorum annui digestis typis edat”.

55. Usp. CON. TRID, Decretum de iustificatione, sess. VI, cap. VII, u COD, str. 649.

56. Usp. Isto, cap. IX, str. 650.

57. Tridentinski sabor je raspravljao o sakramentima na sjednicama: VII, XIII, XIV, XXI, XXII, XXIII, XXIV.

58. Usp. Constitutiones Synodi. . . 1688, str. 19.

59. Usp. J. FILIPOVIĆ, Pripovidagne, vol. III, str. 2.

60. Usp. Constitutiones Synodi. . . 1688, str. 20-21.

Osobito se naglašava potreba primanja četiriju sakramenata: krštenja koje je nužno sa spasenja te ga treba primiti već 3 ili najviše 8 dana po rođenju;⁶¹ potvrde, kao sakramenta kršćanske zrelosti koja daje milost u borbi protiv zavodljivosti ovoga svijeta i snagu svjedočenja vjere;⁶² pričesti, osobito uskrсне kada su se svi morali pričestiti;⁶³ ispovijedi, kao sakramenta otpuštanja grijeha onima koji su poslije krštenja upali u grijehe.⁶⁴

4) Uspjesi i neuspjesi tridentinske kristijanizacije

Silni napor i žar kršćanskih pučkih misionara, tihi i ustrajni rad spremnijeg i boljeg klera, dao je svoje velike rezultate. Kršćanske mase su poprimile bolju kršćansku pouku i poboljšale svoj moralni život. Pojačao se sakramentalni život vjernika, a poslušnost Crkvi i povjerenje u njezine službenike znatno su porasli. Tada se rađaju i šire razne bratovštine, osobito ona presv. Sakramenta. Praznovjere i vjersko neznanje se smanjilo; crkveni kult postao daleko uredniji, čišći i dostojniji, dok su mnoge crkve bile veličanstveno uređene. To je vrijeme kada se grade mnoge crkve i nikada se u povijesti Crkve nije napravilo toliko crkava u Evropi kao u razdoblju između 1550. i 1790. godine.⁶⁵

Taj se rad i izgradnja crkava i kod nas veoma osjetio, osobito u 18. stoljeću, kada su se mnogi krajevi Dalmacije oslobodili od Turaka i naselili novim stanovništvom. Tako u Sinjskoj krajini gotovo da danas i nemamo crkve koja već nije postojala u tome razdoblju.⁶⁶

Iako je tridentinska kristijanizacija bila sveobuhvatna i od polukršćanstva stvorila kršćanstvo, uzdigla religiozni i duhovni život kršćana do zavidnih razina, a Crkvi dala sigurnost, ipak ona nije bila ni potpuna ni duboka onoliko koliko se to pretpostavljalo. Najbolji pokazatelj tomu su direktna borba protiv vjere i Crkve, kao i zastrašujući vjerski indiferentizam u vrijeme ekonomskih i političkih revolucija kroz 18, 19, a i 20. stoljeće.

61. Usp. Constitutiones Synodi. . . 1688, str. 22. Razlog tom inzistiranju na ranom krštenju je velika smrtnost djece u ovom razdoblju, a smatralo se, pod utjecajem sv. Augustina da se nitko bez krštenja ne može spasiti; usp. J. DELUMEAU, *Il Cattolicesimo*, str. 246.

62. Usp. Constitutiones Synodi. . . 1688, str. 26.

63. U tome je postojala velika kontrola preko listića; usp. Constitutiones Synodi. . . 1688 str. 29.

64. Usp. Constitutiones Synodi. . . 1688, str. 36. Ovaj sakrament, premda teološki veoma dobro obrađen, pastoralno i praktično je ostao sav usmjeren na grijehe (oni su materija) i centriran na ispovjednikovu osobu, jer on je bio taj koji je razlučivao težinu grijeha.

65. Usp. J. DELUMEAU, *Cristianità e cristianizzazione*, str. 149-150.

66. Usp. NAS, S, *Visite Pastoralis*, 1709, 1718, 1748-1750, 1767-1768; 1787-1789; L. KATIĆ, *Prilike u splitskoj okolici poslije odlaska Turaka*, u *Starine - JAZU*, 47 (1957) 237-277.

Jedna od glavnih zapreka dubljem ukorjenjenju kršćanstva u duše svojih suvremenika svakako je bilo ogromno kulturno neznanje. Ogromna većina Evropljana još u 19. stoljeću, a kod nas i u 20-tom, nije znala ni čitati ni pisati. Kod nas je ta situacija bila i gora: tako npr. kroz čitavo 18. stoljeće u Sinjskoj krajini (a tako je vjerojatno po čitavoj Zagori) nije bilo niti jedne javne škole. To znači da je većina stanovništva imala samo oralni kontakt s katekizmom, tj. samo ono što bi čuli u crkvi, bez pomoći knjige koja bi osvježavala i produbljivala čuveno znanje. Kod nas, kao i gotovo u čitavoj Evropi, osobito po selima, župnici su poučavali djecu i puk koji bijahu anafalbeti, a to zasigurno nije olakšavalo učenje. Stoga je i postao najrašireniji katekizam Katoličke crkve *Mali katekizam* kard. Bellarmina (1542.-1605.),⁶⁷ koji se sastojao od 98 kratkih pitanja i odgovora i učio se napamet, kako je to njegov autor i zamislio.⁶⁸

Jasno nam je da takva pouka nije mogla biti dubinska, nego pouka koja je osiguravala onaj minimum što ga je svaki kršćanin morao znati. Zato još i u 18. stoljeću imamo govor o vjerskom neznanju puka, kako u Evropi⁶⁹ tako i u našim krajevima,⁷⁰ premda je izvanjski život kod svih izgledao kršćanski jer su svi vršili svoje kršćanske dužnosti pohađanja crkve. S pojavom industrije i industrijalizacije kroz 19. a i 20. stoljeće, prvi koji napustiše polja i postadoše tvornički radnici, bili su upravo oni najsiromašniji, nadničari, oni najslabije poučeni i najmanje kristijanizirani slojevi sela. Iskorijenjeni iz svoje patrijarhalne sredine, nastanjeni u bijednim periferijama gdje ih nitko i nije prihvatao, a gdje i nije bilo crkava i župa, a podvrgnuti teškom, nehumanom i iscrpljujućem radu, slabo plaćeni, oni nisu mogli ostati vjerni onoj svojoj ruralnoj religiji koja je bila više običaj, vanjština, negoli življena, svjesna vjera. Ili nemoć, ili uljuljanost ili nebriga, učinili su to da Crkva u prošlom stoljeću nije navrijeme uočila taj problem i nije ga rješavala. Stoga Crkva i nije izgubila radništvo, jer ga zapravo nikada i nije imala.⁷¹

Bilo je i drugih uzroka neuspjeha tridentinske kristijanizacije. Prije svega, treba spomenuti „pastoral straha” koji je sistematski provoden; to je, može se slobodno reći, sistematska „culpabilizacija savjesti”.⁷² Po tom pastoralu, Bog je uvijek „strašan”, zahtjevan i osvetnik; Bog koji sve vidi i sve zna. On je obećao spasenje pravednicima te stoga treba izbjegavati grijeh koji vodi u pakao, u vječnu propast. I sve nesreće na ovom svijetu, sve bolesti i sva zla su, zapravo, kazna Bož-

67. Ovaj katekizam je kroz povijest imao čak 351 izdanje i preveden na 58 jezika i narječja; usp. *Enciclopedia cattolica* vol III, Vaticano 1949, str. 1118.

68. R. BELLARMINO, *Dottrina cristiana breve perché si possa imparare a mente*, Roma 1597.

69. Usp. J. DELUMEAU, *Il Cattolicesimo*, str. 281.

70. NAS, S, *Visita nella diocesi di Spalato circa la dottrina cristiana del 1754*; J. FILIPOVIĆ, *Pripovidagne*, vol. I, 3-4.

71. Usp. J. DELUMEAU, *Dechristianisation ou nouveau model de Cristianisme?*, ondje, str. 16.

72. Usp. J. DELUMEAU, *Il peccato e la paura. L'idea di colpa in Occidente dal XIII al XVIII secolo*, Bologna 1987 (Original na franc. *Le peché e la peur. La culpabilisation en Occident (XIIIe—XVIIIe siècles)*, Paris 1983).

ja za počinjene grijehе. U toj pastoralnoj teologiji nema mjesta za Boga ljubavi: on nikada nije predstavljen kao milosrdni Otac, što je glavna karakteristika Kristovog navještaja, kao i našega današnjeg kršćanstva. Taj pastoral nije dozvoljavao nikakvu radost, nikakav užitak i veselje u životu. Igre i zabave uvijek treba izbjegavati i osuđivati, ta izazivaju srdžbu Božju jer se u njima nikada ne misli na Boga. U životu su stoga bolje nesreće i žalosti jer se čovjek tada spontano okreće prema Bogu i od njega traži pomoć i milosrđe. U tom smislu trpljenje, bolest i siromaštvo postaju sredstva otkupljenja jer više proslavljaju Boga i bolje garantiraju vječno spasenje. Tu je i stalna misao na smrt kao nešto što je sveobuhvatno i što stalno vreba na čovjeka. I čovjekov pravi cilj života jest smrt jer se u smrti odlučuje o spasenju ili propasti. To je ljudskom i kršćanskom životu utjerivalo strah jer trebalo je živjeti s mislima na smrt i vječno se osjećati u zagrljaju smrti.⁷³

I mora se priznati da to kršćanstvo nije bilo predstavljeno kao religija ljubavi i radosti. To je više religija žalosti, straha i otuđenosti. I ti osjećaji postaju glavni motori kršćanskog života i pokretači djelovanja. U toj koncepciji i više i bolje su osvjetljeni i naglašeni pakao i grijeh od kršćanske ljubavi Boga Oca koji nas je ljubio do kraja i koji kršćanima ostavlja jedinu zapovijed: ljubite jedni druge kao što sam ja vas ljubio! Osim toga, cilj ljudskog života je bio duboko utilitistički: spasenje svoje duše. Tim prenaplašavanjem individualnog spasenja, tadašnje kršćanstvo je zaboravilo na uzvišenost općeg dobra i spasenja svih ljudi i čitavog stvorenja. Tako je kršćanstvo bilo svedeno na rigorozni moralizam koji nikako nije mogao dati radosti svojim sljedbenicima, a ni ostaviti dublje korijenje u srcima neukih masa.

Kao jedan od neuspjeha kristijanizacije treba naglasiti i to što se kršćanstvo sve tamo od Konstantina stalno vezivalo uz civilnu vlast, bilo kako da se ona mijenjala. I državna vlast je stalno kontrolirala ili pomagala kontrolirati religioznu praksu sjevernika. Civilno i religiozno neprestano su se miješali na svim razinama.

I sami župnik, i to sve do nazad malo vremena, nije bio samo Božji i vjerski službenik nego i kontrolor prakse i života, katkad i policijski suradnik i državni službenik. Jasno nam je onda da je kršćanstvo bilo silno pogođeno kada se vlast izmijenila i ne samo da ga nije više podržavala nego i otvoreno napadala, i kada više nedjeljna misa i uskrсна pričest nisu bile obligatorne po državnim zakonima. S pravom o tom razdoblju veli G. Le Bras da je postojala „službena crkva” ali ne i „kršćansko društvo”, jer vršenje osnovnih i propisanih dužnosti ne znači da je bilo i pravo kršćanstvo. Religiozna „praksa je samo jedan od znakova religiozne pripadnosti, i to najvidljiviji znak, ali i najpovršniji”.⁷⁴

73. Usp. PH. ARIÈS, *L'uomo e la morte dal Medioevo a oggi*, Bari 1985 (original na franc. *L'homme devant la mort*, Paris 1977), str. 347-352.

74. Usp. J. DELUMEAU, *Il Cattolicesimo*, str. 282.

Uz to treba spomenuti i rađanje i razvijanje pozitivnih znanosti koje se u tom razdoblju bune protiv crkvenog tutorstva, iako sami počeci nemaju protureligioznih ciljeva. Ali na sukob između nove i stare znanosti koju drži Crkva neće se dugo čekati. Prisjetimo se samo osude na lomaču panteiste G. Bruna (1600.): procesa G. Galileja i dugog nepovjerenja prema Descartes-u. U 18. st. pojavljuju se i pravi protukršćanski filozofi, a najveći konflikt izaziva otkriće pozitivne znanosti da biblijski tekstovi uzeti doslovno ne odgovaraju povijesnoj istini, što Crkva nikako nije htjela prihvatiti. Tako se novi znanstveni svijet i nova kultura razvijaju u opoziciji prema teologiji koja uporno ostaje na skolastičkim postavkama i može se reći da se stvorio get između religiozne i laičke kulture.⁷⁵

Sam razvoj prirodnih znanosti doprinio je i padu religioznosti kod mnogih kršćana. Nije nikakva novost ustvrditi da su i najiskreniji kršćani u religiji u raznim blagoslovinama gledali zaštitu od vremenskih nepogoda, raznih opasnosti, nesreća i bolesti, tako da nekako možemo reći da je tim ljudima religija nadomještala manjak znanosti i tehnike. I sve dok je čovjek bio nemoćan pred prirodnim silama, tražio je pomoć i zaštitu od Boga ili zagovor svetaca s ciljem da sačuva ili zadobije zdravlje, očuva ljetinu i svoja stada. A kad je čovjek počeo nadvladavati prirodu i ovladavati njezinim zakonima, te je uspjeh polja više ovisio o njegovom radu i tehničkim sredstvima, čitav jedan sektor tradicionalne vjere i prakse došao je u krizu i počeo nestajati. To znači da su znanost i tehnika zapravo gurnule religiju u njezino pravo i iskonsko područje duhovnosti, ali mnogi kršćani, i to ne samo jednostavni, nisu tome bili dorasli. U toj promjeni molitva nije više trebala biti samo molba za materijalna dobra i stvari nego sve više traženje Boga i njegove milosti; sve više zahvala i proslava njegove svetosti i uzvišenosti a sve manje uskogrudni ugovorni odnos „do ut des”, tako čest sve do modernih vremena kod naših kršćana.

Model tradicionalnog kršćanstva jasno je pokazivao svoju bitno političko-religioznu strukturu: *jedinstvenost* prakse i vjerovanja što crkveni autoritet želi i nameće i *razlika* koja se očituje na mnogo načina, između onih koji imaju vlast te naučavaju i vjernika koji nemaju prava nego trebaju slušati i biti pokorni. To je odnos između vjernika „prvog” i „drugog” reda.⁷⁶ U toj Crkvi svu vlast imaju *klerici*, tj. izobraženi sloj vjernika, a s druge strane stoji anonimna masa vjernika, više ili manje bijedna i nekulturna. Kulturna i vjerska razlika između jednih i drugih bila je ogromna, i ta činjenica je kroz dugi period opravdavala a i davala tu izuzetnu moć kleru. Stoga je župnik, i pravno i stvarno, imao u župi svu vlast: bio je odgovoran za kult, dobro poučen u vjeri i pravu, model kreposti i „profesor” religije. U odnosu na svijet bio je uvijek nešto posebno: poznavatelj Boga, Božjeg i crkvenog zakona, učitelj vjere i morala. I kada je nastupila era moderne, dinamične i demokratske civilizacije solidarnosti, taj tip autoritativnog i privilegiranog župnika za mnoge je postao i razlogom odbacivanja Crkve. Sve tamo od

75. Usp. J. DELUMEAU, *Cristianità e cristianizzazione*, str. 277.

76. Tako se splitska sinoda iz 1688. god. nikada ne obraća vjernicima, nego isključivo župnicima i drugom kleru.

Francuske revolucije ljudi jako teško prihvaćaju nametnuti autoritet i privilegije, teško ostaju pasivni jer je u modernoj psihi čovjeka prisutna želja za protagonizmom.⁷⁷

Takav tip autoritativnog klera nije se mogao održati i zato što se u laičkom sektoru pojavilo relativno puno obrazovanih ljudi jer se sistem školovanja pojednostavnio i dostupan je svakome. A ni grad nije više kao nekad središte religioznog života, nego obratno: to je najveći problem i izazov modernom pastoralnom djelovanju.⁷⁸

Nakon svega potrebno se upitati poput J. Delumeau-a: „Nije li se, za dugo vremena, definiralo kršćanstvom skup praksa i nauka koje katkad nisu imale doli samo daleki odnos s evanđeoskom porukom? A, ako je tako, treba li onda govoriti o „dekristijanizaciji“?“. ⁷⁹

5) Kršćanstvo i kristijanizacija danas

Mi smo danas postali svjedoci da je taj oblik sveobuhvatnog, hereditarnog kršćanstva završio. Ono je samo stvorilo elemente koji su ga narušili. Polazeći od te činjenice, u naše dane su se iskristalizirala dva stava s obzirom na mogućnosti kršćanstva u današnjem svijetu, kao i u onom sutrašnjem. *Prvi stav* smatra da kršćanstvo neće preživjeti strukture koje su ga podržavale dugi niz godina i koje su mu omogućile izražaj i zaista impresivnu sliku i ostvarenja kroz prošlost. Kršćanstvo bi se stoga, ako želi preživjeti, trebalo zatvoriti u tvrđavu i odatle se čvrsto braniti protiv svih modernih zastranjenja i opasnosti po njegov identitet. Unutar te tvrđave trebao bi vladati čvrsti autoritet i prava ortodoksija i bezgranična disciplina.⁸⁰

Drugi stav smatra da aktualna dekristijanizacija ne znači ništa drugo doli pravo čišćenje kršćanstva od svih natruha povijesti. Konačno, time se kršćanstvo okreće prema svojim pravim izvorima: evanđelju i apostolskoj crkvenoj zajednici. Takvo kršćanstvo, bitno služenje i zajednica radosti i ljubavi, ima što pokazati i dati i modernom svijetu i današnjem lutajućem čovjeku. Crkva koja je sve manje vezana na novac i političku moć postaje time sve više slobodna da naviješta i brani evanđeosku istinu kao i pravednost i mir na čitavom svijetu. To je Crkva otvorena svakoj pozitivnoj znanosti i svakoj ljudskoj i zemaljskoj vrednoti koja se opredjeljuje za ugrožene, siromašne i sve otuđene ljude svijeta. To je Crkva koja više ne želi vršiti nasilje nad savjestima, nego ona sama postaje „savjest“ čovječanstva i čuvarica i braniteljica svih ljudskih prava.⁸¹ To je Crkva u kojoj nema više

77. Treba se prisjetiti Freud-a, Jung-a, Marx-a, koji su silno utjecali na psihu modernog čovjeka.

78. Usp. J. DELUMEAU, *Cristianità e cristianizzazione*, 278-279.

79. J. DELUMEAU, *Il Cattolicesimo*, str. 287.

80. To je stav konzervatista na čelu s mons. Lefebvre-om.

81. Usp. J. Delumeau, *Cristianità e cristianizzazione*, 279-280.

prevelikog jaza između „prvog” i „drugog” reda vjernika jer je ona kao takva „narod Božji” koji živi i ukorjenjuje se u život, rast i kulturu svakog naroda.

Ovaj drugi stav je i stav Katoličke crkve danas što ga je ona prihvatila i zauzela na II. vat. saboru. Taj stav ujedno označuje i prekretnicu u životu kršćanstva i modelu djelovanja i naviještanja evanđelja. Stari model kršćanstva (*cristianitas*) je odbačen kao i njegovo *namećanje*, pa čak i silom, kršćanske vjere. Crkva danas želi najprije *svjedočiti* svoju vjeru i svoju istinu, a tek onda *iznositi* svoju evanđeosku poruku današnjem pluralističkom, sekulariziranom i ateiziranim svijetu i čovjeku. Ona više ne želi kulpabilizirati savjesti te strahom od pakla i od propasti goniti ljude na vjeru u Boga, nego želi da to ljudi slobodno shvate i prihvate.

To nikako ne znači da nas danas ne zabrinjava činjenica velikog raskoraka između vjere i vjerske prakse, a pogotovo između nekih zahtjeva učiteljstva i vjernika u pitanju npr. seksualnosti i kontracepcije,⁸² dok nas istovremeno i začuđuje da enciklika *Humanae vitae* na istu razinu osude stavlja kontraceptivna sredstva i abortivnu praksu.⁸³ Uzroci tom raskoraku su različiti, i to ne samo na tom području, ali oni i upozoravaju da ne bi u današnjoj Crkvi sve stvari trebalo rješavati za uredskim stolovima ili prema nekim teško shvatljivim zakonima koji se opet isključivo nameću odozgo, a da se gotovo i nema kontakta s bazom.

Crkva je danas konačno postala i svjesna da živimo u pluralističkom društvu vjera, uvjerenja i shvaćanja. Ljudi s kojima mi danas živimo i susrećemo se nisu svi vjernici, ni svi kršćani i katolici, i to ne samo ovdje kod nas nego i po čitavom svijetu. O tome su zanimljivi podaci za Splitsko-makarsku nadbiskupiju. Kroz 1984. god. u nadbiskupiji je živijelo 443131 stanovnika, a od toga je trebalo biti katolika 381439 ili 86%. No, religiozna praksa tih katolika bila je veoma mala. Redovita praksa, barem pohađanja nedjeljne mise, iznosila je svega 74072 vjernika ili 19%, a izvanredna, ona za blagdane, iznosila je 121988 ili 32%.⁸⁴ Iz toga proizlazi da u našoj nadbiskupiji ima veoma veliki broj „slobodnih strijelaca”, tj. indiferentnih kršćana koji makar s Crkvom nemaju nikakve veze. A to nije samo u našoj nadbiskupiji, nego i u svim biskupijama kao i kod svih evropskih naroda, s tom razlikom što se postotak zamalo povećaje ili smanjuje.

Što učiniti da naše kršćanstvo postane izazovno za današnjeg čovjeka i kako ga do njega lansirati da ga ono izazove i potakne na vjeru?

Kršćanstvo je bitno religija utjelovljenja i povijesti; njemu pripadaju sve kulture, svaka je njegova i nijedna nije ona prava. Ono se znalo u njih ukorjenjivati i uprisutnjivati kadšto sa zakašnjenjem, a katkad i prerano ulaziti u vrtlog prom-

82. O prihvaćanju moralnih normi Crkve usp. Religioznost i neka njena obilježja u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji 1984. g. u Akti sinode 1986/7, str. 9.

83. Usp. PAVAO VI, *Humanae vitae*, br. 14.

84. Usp. Religioznost i neka njena obilježja, str. 2-4.

jenjive ljudske stvarnosti i života. Kada se pojavilo, ono je bilo *novost*, odbacivanje komformizma, pa čak i sablazan jer su suvremenici tako doživljavali Kristove učenike i smatrali ih ateistima. Tada je ono bilo i *svježina* i *različitost*. I upravo kao takvo bilo je *izazov* svome vremenu. I to prvo kršćanstvo bilo je izazov i svim obnovama kroz povijest. To kršćanstvo bi trebalo postati i danas izazov najprije nama da bismo ga onda mi mogli ponuditi modernom svijetu kao izazov i time započeti treću kristijanizaciju Evrope. Ta, zašto Radosna vijest uskrsnuća i praštanja, mira, radosti i ljubavi i danas ne bi imala što reći i dati čovjeku? Duboko sam uvjeren, a to pokazuje i novi osjećaj za sveto i religiozno, da i naše sekularizirano i ateizirano društvo ima potrebu Boga, jer ni današnji čovjek ne može živjeti prazan bez mjesta, vremena i obreda koji ga uzdižu u sferu gdje zaboravlja svoju muku i svoju patnju i gdje ga čeka Bog, milosrdni Otac i Isus Krist, jedini Otkupitelj čovjeka.

Tih novih mogućnosti kršćanstva i potrebe nove kristijanizacije duboko je svjestan i papa Ivan Pavao II. On ovako veli o tome: „Suton ideologija, srozavanje pouzdanja u strukture da pruže neke odgovore na najteže probleme i očekivane tjeskobe čovjeka, nezadovoljstvo s postojanjem koje se oslanja na prolazno, samoća u velikim masovnim metropolama, mladež prepuštena sama sebi, i sam nihilizam – iskopali su duboku provaliju koja očekuje vjerodostojne navjestitelje novih ponuda i vrijednosti sposobnih da izgrade novu civilizaciju dostojnu zvanja čovjeka. Crkva mora biti milosrdni samaritanac današnjem čovjeku, mora znati raspoznavati „sjeme Riječi” da bi ga uzgajala i dovela do zrelosti. S dubokom poniznošću, ali i s vedrom sigurnošću koju prima od Krista, ona mora biti svjesna da Evropi može ponuditi ono što ovom kontinentu najviše treba a što on sam nije sposoban da si priskrbi. Crkva je *pozvana dati dušu modernom društvu*, kako onom zapadnom složenom i višeslojnom, tako i onom istočnom čvrsto jednolikom. A tu dušu treba Crkva uliti ne odozgo niti izvana, nego *polazeći iznutra*, približavajući se sasvim današnjem čovjeku. Stoga neka ulijeva poštovanje djelotvornom prisutnošću i živim sudjelovanjem u životu čovjeka”.⁸⁵

I kao što je tridentinska kristijanizacija započela obnovom klera, Sv. Otac smatra da bi i nova kristijanizacija trebala započeti od svećenstva, navjestitelja evanđelja: „Za ovo uzvišeno poslanje novog cvjetnog doba naviještanja u Evropi traže se izuzetno pripremljeni navjestitelji. Traže se glasnici evanđelja iskusni u čovječnosti koji poznaju do dna srce današnjeg čovjeka, sudjeluju u njegovim radostima i nadama, mukama i žalostima, a u isto vrijeme su mislima zaljubljeni u Boga. Za to se traže sveci. *Veliki navjestitelji Evrope bili su sveci*”.⁸⁶

85. IVAN PAVAO II, Crkveno zajedništvo, svjedočenje i vjernost saboru u Evangelizirati „sekulariziranu” Evropu, KS, Zagreb 1986, br. 12, str. 15.

86. Isto, br. 13, str. 15.